

İŞLETMENİN TÜRLERİ

(2)

DOÇ.DR.HAKAN SUNAY

A.Ü.SBF

İşletmenin Türleri

- Değişik ülkelerde çok değişik tür ve nitelikte işletmeler faaliyet göstermektedir. Ülkemizde de pek çok değişik tür ve nitelikte işletmeler vardır. İşletmeleri tanıtabilmek için işletmeleri yalnızca bir açıdan değil, birkaç açıdan bölümlendirmek gerekir.

İşletmeleri 9 Açıdan Bölümlendirerek İnceleyebiliriz;

- **1.EKONOMİK AÇIDAN İŞLETME TÜRLERİ;**
- Mal Üreten İşletmeler
- Pazarlama Üreten İşletmeler
- Hizmet Üreten İşletmeler
- **2.ÇALIŞMA KONULARI AÇISINDAN İŞLETME TÜRLERİ**
- Tarım İşletmeleri
- Endüstri İşletmeleri
- Ticaret İşletmeleri
- Ulaştırma İşletmeleri
- Finans İşletmeleri
- Turizm İşletmeleri
- Hizmet İşletmeleri
- Kira İşletmeleri

İşletme Türleri (Devam)

3.SERMAYE SAHIPLİĞİ AÇISINDAN İŞLETME TÜRLERİ

- Özel İşletmeler
- Kamu İşletmeleri
- Karma İşletmeler
- Yabancı Sermayeli İşletmeler

4.YASALAR AÇISINDAN İŞLETME TÜRLERİ

- Türk Medeni Kanunu Kapsamına Giren İşletmeler
- Borçlar Kanunu Kapsamına Giren İşletmeler
- Türk Ticaret Kanunu Kapsamına Giren İşletmeler
- Kooperatifler Kanunu Kapsamına Giren İşletmeler
- Diğer Yasalar kapsamına Giren İşletmeler

5.EKONOMİK BİRLEŞMELER AÇISINDAN İŞLETME TÜRLERİ

- Centilmen Anlaşması Yapan İşletmeler
- Konsorsiyum Yapan İşletmeler
- Karteller
- Tröstler
- Holdingler
- Tam Birleşmeler

İşletme Türleri (Devam)

- **6.DÜNYA EKONOMİSİ AÇISINDAN İŞLETME TÜRLERİ**
- Ulusal İşletmeler
- Uluslar arası İşletmeler
- Çok Uluslu İşletmeler
- **7.BÜYÜKLÜKLERİNE GÖRE İŞLETME TÜRLERİ**
- Cüce İşletmeler
- Küçük İşletmeler
- Orta Büyüklükte İşletmeler
- Büyük İşletmeler
- Dev İşletmeler
- **8.ÜRETTİKLERİ MAL VE HİZMET ÇEŞİDİNE GÖRE**
- **9.TÜKETİCİLERİ AÇISINDAN İŞLETME TÜRLERİ**

1.Ekonomik İşlevleri Açısından İşletme Türleri;

1.1. Mal Üreten İşletmeler;

- İnsan ihtiyaçlarını gidermeye yarayan **EKMEK, SU, EV, KÖPRÜ, BUZDOLABI, GİYSİ** gibi ekonomik maddelere mal adı verilir.
- Yeryüzündeki malları üreten küçük, büyük tüm işletmelere mal üreten işletmeler denir.

• 1.2. Pazarlama İşletmeleri;

- Üretilen mal ve hizmetlerin depolanmasını, taşınmasını, satın alınmasını ve satılmasını sağlayan küçük büyük tüm işletmelerdir.
- Toptancılar, perakendeciler, acenteler, mağazalar, reklam şirketleri, özel ve genel depolar pazarlama işletmelerine örnektir.

1.3. Hizmet Üreten İşletmeler;

- İnsan ihtiyaçlarının hepsi mallarla karşılanmaz. **Hizmet adı verilen bir takım soyut eylemlerle karşılanır.** İşte bu türden soyut eylemleri üretilip ihtiyaç sahiplerine sunan küçük büyük tüm işletmelerdir.
- **Örneğin; Karada, denizde ve havada yolcu taşıyan işletmeler, bankalar, sigortalar, oteller, lokantalar, berberler, sinemalar, doktorlar**

2.Çalışma Konuları Açısından İşletme Türleri;

- **1.Tarım İşletmeleri;** Çiftçilik, hayvancılık, ormancılık, balıkçılık
- **2.Endüstri İşletmeleri;** Taş ve mermer ocakçılığı, madencilik, imalat sanayi, elektrik ve havagazı işletmeleri
- **3.Ticaret İşletmeleri;** Mal ticareti yapan işletmeler, Hizmet ticareti yapan işletmeler
- **4.Ulaştırma İşletmeleri;** Deniz, hava, kara ulaştırması yapan işletmeler, PTT işletmeleri, radyo ve televizyon
- **5.Finans İşletmeleri;** Bankalar, sigortalar, bağ kur, emekli sandığı, SSK kurumu
- **6.Turizm İşletmeleri;** Oteller ve moteller, lokantalar, gazinolar
- **7.Hizmet İşletmeleri;** Serbest sağlık hizmeti görenler, yazarlar, danışmanlar, avukatlar, sanatkarlar, berberler, boyacılar, spor merkezleri
- **8.Kira İşletmeleri;** Arazi kiralayan kişi ve ortaklıklar, konut kiralayan kişi ve ortaklıklar, depo kiralayan kişi ve ortaklıklar, iş hanı kiralayanlar.

3.Sermaye Sahipliđi Açısından İşletme Türleri;

- Yeryüzünde ekonomik düzenler üçe ayrılır;
- **1.Kapitalist Ekonomi Düzeni;** Bazı hukuk düzenlerinde özel sermaye, dolayısıyla özel işletmeler üstün bir yer tutar. Bu tür ekonomik düzenlere Kapitalist Ekonomi Düzeni denir
- **2.Kollektivist Ekonomi Düzeni;** Bazı hukuk kurallarında özel kişilere büyük sermaye sahibi olma ve işletme kurma hakkı verilmez. Mal ve hizmetlerin üretimi ve dağıtımını devletin denetimi ya da bütünüyle devletin tekeli altındadır. Bu tür ekonomik düzenlere Kollektivist Ekonomik Düzen denir.
- **3.Karma Ekonomi Düzeni;** Türkiye’de olduğu gibi bazı hukuk düzenlerinde ise hem özel kişilerin hem de devletin işletme kurma hakkı vardır. Bu tür ekonomik düzenlere Karma Ekonomik Düzen denir.

3.1.Özel İşletmeler;

- Gücünü, Türk Anayasasından alan ve Türk Ticaret kanunu, Gelir vergisi kanunu, Kurumlar vergisi kanunu, Sosyal sigortalar kanunu, İş kanunu, Yerel yönetimler kanunu hükümlerine göre kurulup işleyen ve sermayesinin özel şahısların koyduğu küçük büyük işletmelere denir.
- Hukuk düzeni, özel işletmelerin kurulmasını ve işlemesini tam bir güvence altına almıştır.
- Ancak işletmeye de pek çok görevler yüklemiştir.

3.2.Kamu İşletmeleri;

- Sermayenin tamamı ya da büyük bir kısmı kamu tüzel kişilere ait olan işletmelerdir.
- Kamu işletmelerinin başlıca kurulma nedenleri;
- **Mali nedenler;** Amaç kamu kurumlarına gelir sağlamak
- **Sosyal nedenler;** Amaç sosyal yönden gelişmemiş yörelerin gelişmesini sağlamak
- **Ekonomik nedenler;** Amaç ekonomik kalkınmayı hızlandırmak, kamu tasarrufu yaratarak sermaye birikimine önderlik etmek, çağdaş işletmeler kurmak, uzman teknisyen yetişmesini sağlamak
- **Politik nedenler;** Amaç, devleti yöneten politik kurumların izlediği ekonomi politikasını gerçekleştirmek, politik çıkarlar sağlamak.

3.3.Karma İşletmeler;

- Özel kişilerle kamu tüzel kişilerin birlikte kurduğu işletmelerdir.
- Kamunun payı toplam sermayesinde %50' nin altındadır. Örneğin; Türk Hava Yolları, T.C.Merkez Bankası, gibi sermayenin yarısından fazlası devlete veya iktisadi devlet teşekküllerine ait bir çok işletme vardır.
- Ancak bu işletmelerde özel sermayenin payı çok küçük olduğu için karma işletme değil kamu işletmeleri sayılmaktadır.

3.4. Yabancı Sermayeli İşletmeler;

- Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 1923-1945 yılları arasındaki, dönemde, Osmanlı İmparatorluğundaki tekel imtiyazları olarak kurulmuş olan yabancı şirketlerin hemen hepsini karşılığını ödeyerek millileştirmiştir.
- **Örneğin;** İstanbul şehir hatları, Zonguldak kömür işletmeleri, demiryolu şirketleri millileştirilen yabancı işletmelerdendir.
- Ancak 2. Dünya savaşından sonra ülkemizde yabancı sermayenin girişi teşvik edilmeye başlanmıştır.
- Öte yandan tüm bu teşvike rağmen, yabancı sermaye arzulanan alanlarda değil tam tersine Coca Cola gibi tüketim malları üretim alanında gelmiştir.

4.Yasalar Açısından İşletme Türleri;

4.1.Türk Medeni Kanunu Kapsamına Giren İşletmeler

- 1926 tarihli Türk Medeni Kanununun 52 ve 53 maddeleri, derneklerinde işletme kurmalarına olanak vermektedir.
- Örneğin; Kızılay derneğinin maden suyu işletmesi.
- Medeni Kanununun 73. Maddesi ile 2762 vakıflar kanunu hükümlerine göre vakıf işletmeleri kurabilmektedirler.
- Örneğin; Ayvalıktaki Vakıf zeytinyağı işletmesi

4.2.Borçlar kanunu Kapsamına Giren İşletmeler;

- Bir ortaklık, Türk Ticaret Kanununda tanımlanan şirketlerin niteliklerini taşııyorsa, borçlar kanununun 520. Maddesine göre, adi ortaklık sayılır.
- **4.3.Türk Ticaret Kanunu Kapsamına Giren İşletmeler;**
- 1956 sayılı Türk Ticaret Kanunu işletmeleri değişik biçimlerde tanımlamış ve bu tanımlara göre ayrı ayrı hukuk kuralları düzenlemiştir;
- **Türk Ticaret Kanunundaki Tanımlar Açısından İşletmeler;**
- 1.Ticarethaneler
- 2.Ticari şekilde işletilen kurumlar
- 3.Fabrikalar
- 4.Esnaf işletmeleri
- 5.Gemi işletmeleri
- 6.Sigorta işletmeleri
- **Sorumlulukları Açısından İşletmeler;**
- 1.Kişi işletmeleri
- 2.Sermaye işletmeleri (3 ortaklık sermaye işletmesi sayılır).

4.4.Kooperatifler Kanunu Kapsamına Giren İşletmeler;

- 1969 yılında çıkarılan 1163 sayılı kooperatifler kanunu kapsamına irili ufaklı bir çok işletme girmektedir.
- Örneğin; tarım kredi kooperatifleri, üretim ve satış kooperatifleri

5.Ekonomik Birleşmeler Açısından İşletme Türleri;

5.1.Centilmen Anlaşması Yapan İşletmeler;

- Rekabeti ortadan kaldırmak veya rekabeti kendi işletmeleri yararına değiştirmek için aralarında yazılı veya sözlü centilmenlik anlaşması yapan işletmelerdir.
- 5.2.Konsorsiyum Yapan İşletmeler;
- Konsorsiyum kelimesi, tek yönetim altında toplanmış çeşitli kuruluşları simgeler.
- **Konsorsiyuma gitmenin amacı; tek başına yapamayacakları büyük işleri birlikte yapmak, büyük riskleri birlikte paylaşmak olabilir.**

5.3.Karteller;

- Benzer mal ve hizmetleri üreten işletmelerin bir Pazar üzerinde tekel durumlarını korumak ve aralarındaki rekabetin olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla birleşmeleridir.
- Kartelleri tröstlerden ayıran temel fark, bağımsızlıklarını kaybetmemeleri ve birleşmenin geçici nitelikte olmasıdır.
- Kartele giren işletmeler, ortak bir fiyat ve üretim politikasını kabullenmek zorundadır.
- **Kartelleri;** fiyat kartelleri, satış kartelleri, kota kartelleri, müşteri kartelleri, yurt içi kartelleri, uluslar arası karteller şeklinde bölümlendirebiliriz.

5.4.Tröstler;

- Pazarı denetimi altına alabilen ve etkileyebilen dev ekonomik birleşmelerdir.

5.5.Holdingler;

- Holding başka işletmelerin hisse senetlerini toplayarak, o işletmeleri denetimi altına alan ve onların faaliyetlerini koordine eden bir üst yönetim düzeyi oluşturmaktadır.
- Üretim faaliyetlerinde bulunmazlar. Temel amaçları; hisse senetlerini satın aldıkları işletmelerin yönetimlerini ele geçirmektir.
- Holdingler; ana ve yavru şirketlerden oluşurlar.
- Ana şirket holding türü birleşmenin yönetim ve denetim eylemlerini yürütür.
- Yavru şirket ise, üretim ve pazarlama eylemlerini yönetir.

5.6.Tam Birleşmeler;

- Sözlük anlamı; eritme, erime,birleşmedir.
- Hukuktaki anlamı; küçük bir mal varlığının büyük bir mal varlığı içine alınması yoluyla iki grup mal varlığının birleşmesidir.

• 6.Dünya Ekonomisi Açısından İşletme Türleri;

• 6.1.Ulusal İşletmeler;

- Belirli bir ülke sınırları içinde kurulmuş ve sermayeleri o ülke vatandaşlarına veya kamuya ait olan işletmelerdir.

• 6.2.Uluslar arası İşletmeler;

- Hava, deniz yolları işletmeleri gibi yalnız belli bir ülke sınırı içinde değil, yabancı ülkelerde de faaliyet gösteren işletmelerdir.

• 6.3.Çok Uluslu İşletmeler:

- Dünya çapında ya da dünyanın büyük bir kısmında faaliyet gösteren ve dünyadaki başka işletmelerle ortak olan dev işletmelerdir.

Çok Uluslu İşletmeler;

- Çok uluslu işletme iki ya da daha fazla ülkede iş yapan işletmedir. Ancak bu tanımlama yaptığı işlerin büyüklük ve kapsamını açıklamada yetersiz kalmaktadır.
- Çok Uluslu olabilmenin koşulları;
- **1.Bu işletmeler en az altı değişik ülkede faaliyet göstermelidirler**
- **2.Satışların ya da gelirlerin en az %20'sini ana işletmenin bulunduğu ülke dışındaki işlerden elde etmelidir.**
- **3.İşletmenin kaynakları ulusal sınıra bakılmaksızın dağılmalıdır.**
- **4.İşletmenin örgüt yapısı ulusal sınırların dışına taşabilir.**
- **5.Yönetim geniş ve kapsamlı bir bakış açısı ile dünyayı birbiriyle ilişkili ve birbirine bağımlı parçalar halinde görür.**
- **6.Ulusal sınırlar işletmeyi belirlemede rol oynamayıp yalnızca karar verme sürecini kısıtlayıcı etmen olabilir.**

Çok Uluslu İşletmelerin Amaçları;

- Bütün işletmeler, yaşam sürdürme, kar ve büyüme amacı güderler.
- Ancak ülkenin bazı amaçları bu işletmelerin amaçlarıyla aynı doğrultuda bulunurken, bazıları bu durumda değildir.
- Ülkelerin çoğu vatandaşlarının yaşam standartlarını yükseltmek ister ve bu nedenle eğitilmiş iş gücü, istihdam, fiyat durağanlığı, ödemeler dengesinde akla uygun açık ve kararlı bir ekonomik büyüme gibi amaçlar güderler.
- **Bu amaçların bazılarını başarmak için çok uluslu işletmelerin varlığına gerek duyabilir.** Çünkü bu işletmeler, yeni iş alanları sağlayacağından işsizlik oranını azaltır, gelir düzeyini yükselterek ekonomik büyümeye katkıda bulunurlar.
- **Ancak bazen bu durum tersine dönebilir yani işletmeler kapatılarak karlarının bir bölümünü dışarıya transfer etmek, o ülkenin ödemeler dengesini etkileyebilir.** Bu nedenle bu tür işletmelerin faaliyetlerine kısıtlamalar getirilebilir.

Teknoloji ve Çok Uluslu İşletmeler;

- Çok uluslu işletmelerin temel üstünlüğü teknolojik uzmanlıklarıdır.
- Bu işletmelerin büyük çoğunluğu;
- **Petrol**
- **Otomotiv**
- **İlaç**
- **Kozmetik**
- **Lastik** gibi teknoloji gerektiren endüstri alanında faaliyet gösterirler
- Öte yandan ana ülkenin pazarı üretilen malları tüketecek büyüklükte değilse bu ülkelerin işletmelerinin dışa açılması kaçınılmaz olmaktadır.

7.Büyükliklerine Göre İşletme Türleri;

- 7.1.Cüce İşletmeler
- 7.2.Küçük İşletme
- 7.3.Orta Büyüklükte İşletme
- 7.4.Büyük İşletme
- 7.5.Dev İşletme
- 8.Ürettikleri Mal ve Hizmet Çeşidine Göre İşletme Türleri;
- 8.1.Dayanıklı Mallar Üreten İşletmeler; Buzdolabı, Otomobil , televizyon, halı gibi mallar üretip satarlar.
- 8.2.Dayanıksız Mallar Üreten İşletmeler; Ekmek, sigara, kağıt mendil, sabun gibi mallar üretip satarlar.

9.Tüketicileri Açısından İşletmeler;

- 9.1.Ara malı (üretim malı) üreten işletmeler;
- Başka işletmeler için mal üretirler
- 9.2.Tüketim Malları Üreten İşletmeler;
- Tüketiciler için mal üretirler

BAŞARILAR DİLERİM

DOÇ.DR.HAKAN SUNAY